

1

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นพรัตน์ บำรุงรักษ์ และคณะ*

พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้มีการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว โดยจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในลุ่มน้ำฯ เพื่อใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตส่งผลให้ทรัพยากรดังกล่าวร่อยหรอและเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ได้ทวีความสำคัญมากขึ้นจนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง

นอกจากนี้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างฟุ่มเฟือย โดยปราศจากแผนการจัดการและฟื้นฟูที่เป็นระบบ ทั้งยังขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตเป็นผลให้ทรัพยากรต่างๆ เหล่านั้นเสื่อมโทรมลง เปลี่ยนสภาพจากปัจจัยเกื้อหนุนไปเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนา

เนื่องจากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมา มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงถึงกันอย่างเป็นระบบ ทั้งระหว่างปัญหาประเด็นต่างๆ และองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินสถานภาพของระบบนิเวศลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาอันจะนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางและแผนงานในการแก้ไขให้สถานภาพของระบบนิเวศลุ่มน้ำฟื้นคืนสภาพสมดุล เพื่อให้ทรัพยากรลุ่มน้ำอยู่ในสภาพที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำได้อย่างเต็มที่ อันจะส่งผลให้สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นและยั่งยืนต่อไป

* นพรัตน์ บำรุงรักษ์ พิสุทธิศักดิ์ ทรงเดชไกรวุฒิ สถาบันวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
กำพล มีสวัสดิ์ ช่อทิพย์ ปุรินทรกุล วชิระ เหล็กนิ่ม และจรัส สิริดวงศ์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ชาญชัย ธนาวุฒิ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทนี้จะกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เฉพาะส่วนที่จัดอยู่ในกลุ่มทรัพยากรชีวภาพ ในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ซึ่งประกอบด้วย (1) ทรัพยากรป่าไม้ (2) ทรัพยากรสัตว์น้ำและนกน้ำ และ (3) ทรัพยากรสัตว์ป่า

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ จ.พัทลุง (ทั้งจังหวัด) จ. สงขลา 12 อำเภอ ได้แก่ อ.ระโนด อ.กระแสสินธุ์ อ.สทิงพระ อ.สิงหนคร อ.เมืองสงขลา อ.นาหม่อม อ.สะเตาะ อ.หาดใหญ่ อ.คลองหอยโข่ง อ.บางกล่ำ อ.รัตภูมิ และ อ.ควนเนียง และ จ.นครศรีธรรมราช 2 อำเภอ ได้แก่ บางส่วนของ อ.ชะอวด และ อ.หัวไทร รูปที่ 1.1 แสดงขอบเขตการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำฯ

ในทางนิเวศวิทยา ถือว่าทะเลสาบสงขลามีลักษณะเป็นระบบทะเลสาบแบบลากูน (Lagoon) ขนาดใหญ่ ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีพื้นที่ประมาณ 8,729 ตร.กม. แบ่งเป็นแผ่นดิน 7,687 ตร.กม. และเป็นพื้นที่ทะเลสาบ 1,042 ตร.กม. ความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ 150 กม. และจากตะวันออกจรดตะวันตกประมาณ 65 กม. ทางตอนเหนือของทะเลสาบเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า “พรุควนเครัง” มีพื้นที่ประมาณ 125 ตร.กม. (รวมทะเลน้อย) ส่วนทางตะวันออกเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลติดต่อกับอ่าวไทย รูปที่ 1.2 แสดงลักษณะทางนิเวศของพื้นที่ลุ่มน้ำฯ

ทะเลสาบสงขลามีลักษณะคอคอดเป็นตอนๆ ลักษณะทางกายภาพแบ่งได้เป็น 4 ส่วน และมีทางเชื่อมต่อกับอ่าวไทยบริเวณ อ.เมือง จ.สงขลา ทำให้น้ำและระบบนิเวศในทะเลสาบได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเล อย่างไรก็ตาม ทะเลสาบสงขลามีความต่างของระดับน้ำขึ้นน้ำลงไม่มากนัก ส่วนต่างๆ ของทะเลสาบ มีดังนี้¹

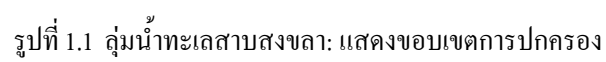
(1) **ทะเลน้อย** อยู่ทางตอนบนสุดของทะเลสาบสงขลา ในเขต จ. พัทลุง มีพื้นที่ประมาณ 27 ตร.กม. เป็นทะเลสาบน้ำจืด ลึกเฉลี่ยประมาณ 1.2 ม. มีคลองเชื่อมต่อกับทะเลสาบตอนบน

(2) **ทะเลสาบตอนบน (ทะเลหลวง)** อยู่ห่างจากทะเลน้อยลงไปถึง ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา และบ้านแหลมจองถนน อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง มีพื้นที่ประมาณ 473 ตร.กม. ลึกเฉลี่ยประมาณ 2 ม. มีคลองท่าแนะ คลองนาท่อม และคลองท่ามะเค็ด ระบายลงสู่ทะเลสาบตอนบน ส่วนใหญ่ของรอบปีน้ำจะเป็นน้ำจืด บางปีที่แล้งจัด จะมีการรุกตัวของน้ำเค็มในช่วงฤดูแล้ง อาจทำให้ค่าความเค็มสูงถึง 10 psu (Practical salinity unit)

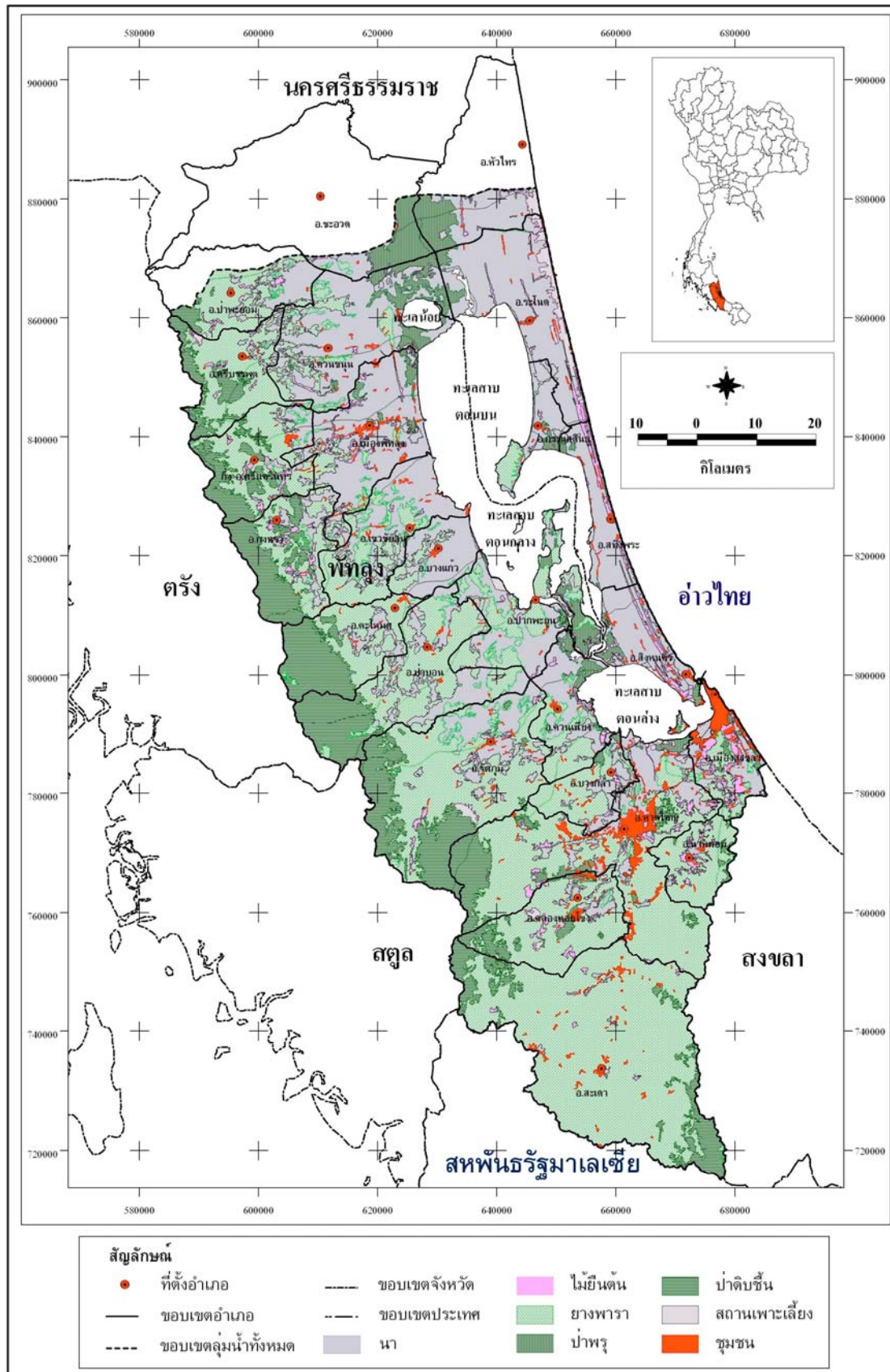
(3) **ทะเลสาบตอนกลาง (ทะเลสาบ)** อยู่ห่างจาก ต. เกาะใหญ่ อ. กระแสสินธุ์ จ. สงขลา ลงไปถึงบริเวณ บ้านปากกรอ ต. ปากกรอ อ. สิงหนคร จ. สงขลา มีพื้นที่ประมาณ 360 ตร.กม. ลึกเฉลี่ยประมาณ 2 ม. มีเกาะต่างๆ หลายเกาะ ได้แก่ เกาะสี่ เกาะห้า เกาะหมาก เกาะนางคำ เชื่อมต่อกับทะเลสาบตอนล่างโดยคลองหลวงและอ่าวท้องแบน มีคลองพุดอ คลองพานไพร และคลองป่าบอน ระบายลงสู่ทะเลสาบตอนกลาง การผสมผสานของน้ำเค็มและน้ำจืด ทำให้ระบบนิเวศเป็นทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย ความเค็มอยู่ในช่วง 0-20 psu ขึ้นกับฤดูกาล

(4) **ทะเลสาบตอนล่าง (ทะเลสาบสงขลา)** เริ่มจากบ้านปากกรอ ต.ปากกรอ อ. สิงหนคร จ. สงขลา ไปจนถึงจุดที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย มีพื้นที่ประมาณ 182 ตร.กม. ลึกเฉลี่ยประมาณ 1.5 ม. ยกเว้นช่องแคบที่ต่อกับอ่าวไทย จะลึกประมาณ 12-14 ม. มีคลองหลายสายที่ระบายลงสู่ทะเลสาบตอนล่าง ได้แก่ คลองอู่ตะเภา คลองรัตภูมิ คลองบางโหนด เป็นต้น ในฤดูแล้ง ค่าความเค็มของน้ำอยู่ในช่วง 23-30 psu แต่ฤดูฝนค่าความเค็มที่ผิวเกือบเป็นศูนย์ ทะเลสาบส่วนนี้มีการวางเครื่องมือประมงประเภทไซนั้งและโพงพางเกือบทั่วทั้งทะเลสาบ

¹ ชื่อทะเลสาบที่ใช้กันในปัจจุบันยังก่อให้เกิดความสับสน กล่าวคือ คำว่า “ทะเลสาบสงขลา” โดยทั่วไปจะใช้เรียกระบบทะเลสาบทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันก็จะใช้เรียก ทะเลสาบตอนล่าง ตั้งแต่ปากกรอจนถึงปากทะเลสาบที่อำเภอเมืองสงขลา ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกัน ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเรียกส่วนต่างๆ ของทะเลสาบตามที่ได้อธิบายข้างบน

รูปที่ 1.1 กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: แสดงขอบเขตการปกครอง

รูปที่ 1.2 ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: แสดงลักษณะทางนิเวศ